

РАЗДЕЛ 3. ЭТИКА ЖУРНАЛИСТА И ПРАВОВЫЕ ВОПРОСЫ СМИ

УДК 070. 422. 423.

Василенко М.К.

ЕТИЧНІ КАТЕГОРІЇ ВОЛІ ТА СВОБОДИ ВИБОРУ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ПРЕСІ

Василенко Н.К. Этические категории свободы и свободы выбора в современной украинской прессе

В статье обосновывается тот факт, что в условиях ускоренного развития новых социально-экономических отношений, глобальных изменений в общественном сознании методы подачи печатного материала на газетно-журнальной странице становятся более разнообразными, приспосабливаясь к требованиям потребителя информационного продукта.

Ключевые слова: жанры, метод, кризис, развитие, информация, аналитика, расследование, профессиональная этика

Василенко М.К. Етичні категорії волі та свободи вибору в сучасній українській пресі

В статті обґрунтовано той факт, що в умовах прискореного розвитку нових соціально-політичних відносин, глобальних змін в суспільній свідомості методи подання друкованого матеріалу на газетно-журнальній сторінці стають більш різноманітними, пристосовуючись до вимог споживачів інформаційного продукту.

Ключові слова: жанри, методи, криза, розвиток, інформація, аналітика, розслідування, інтерв'ю професійна етика.

Vasylenko N.K. Ethical categories of freedom and freedom of a choice in modern Ukrainian press

In the article grounded that under the condition of speed-up development of the new socio-economic relations global changes in public consciousness the methods of presentation of the published material in newspaper-magazine columns diversify, adequately adapting the queries of users of the informative product.

Key words: genres, methods, crisis, development, information, analytics, investigations, interview, professional ethics

Постановка проблеми. Політичне інформування в Україні набрало з 90-х років минулого століття форми дещо стихійного розвитку жанрів друкованої преси, оскільки на сам процес творчості, з одного боку, впливали замовники зі своїми суб'єктивними оцінками та міркуваннями, з іншого - волю інвестора часто висловлював колишній колега-журналіст, нині - працівник піар-агентства. Нарешті, у досить складній моральній ситуації опинявся сам журналіст, якому доводилося робити вибір між правдою і завуальованою пропагандою, між вимогами працівників піар-відділу і власного редактора. Тож постало питання оновлення принципів редакційної етики стосовно нових соціально-економічних умов. Значний внесок у процеси запровадження принципів журналістської етики в практику повсякденної журналістської діяльності зробила створена на початку нинішнього тисячоліття Комісія з журналістської етики.

Журналістська етика в її новітньому розумінні передбачає систему застережень і, відповідно, реагувань представників ЗМІ на соціально-економічний, політичний перебіг справ у країні, можливість не тільки адекватно відображати ці процеси у журналістській діяльності, а й творчо осмислювати їх, сформувавши власну точку зору. Остання теза викликає найбільшу кількість заперечень і полемічних зауважень з боку прихильників теорії необхідності відсторонення журналістів від будь-якого коментарю. Окреслюючи предмет дискусії, знавці журналістської етики В. Иванов та В. Сердюк за робочу дефініцію беруть таке визначення: „Журналістську етику можна охарактеризувати як набір правил і норм поведінки, яких мають дотримуватися всі, хто збирає, опрацьовує та поширює інформацію [1, с. 14]. Розвиваючи цю дефініцію, вчені доводять тезу, згідно з якою „журналісти за сутністю своєї професії в той чи інший спосіб оцінюють дії, або ж бездіяльність інших членів соціуму, навіть за умови дотримання принципу „news not views" (новини, а не погляди)" [1, с. 17].

Важко не погодитися з останньою тезою, проте виникає закономірне запитання: „Якою мірою журналісти, добираючи факти до матеріалу, а згодом, формуючи сам матеріал, свідомо чи несвідомо відстоюють власну позицію?". Зазначимо, що моральна позиція будь-якого індивіда, і журналіста в тому числі, може змінюватися не лише під впливом логічних переконань чи споглядання фактів об'єктивної реальності. Моральна позиція дуже часто залежить від таких суб'єктивних чинників, як настрої, звичайне бажання якісно виконати роботу чи відчуття втоми та роздратування, що супроводжує Творчий процес. Творчий процес в його активній частині, що передбачає власне продукування інформації па папері, досі не роз'яснений і однозначно незрозумілий через безліч

специфічних характеристик. „Можна сказати, що творчість - це феноменальна властивість людини уважно сприймати потенціальні межі буття і перетворювати їх на реальність за допомогою власного потенціалу, особливих вмій та навичок" [2, с. 11].

Зрозуміло, що така більше поетична, ніж наукова дефініція московської дослідниці навряд чи сприятиме розумінню таємниці творчості. Намагання дати логічне пояснення процесам, що не підлягають законам логіки, - справа безперспективна, і в цьому плані автор дослідження згоден з американським ученим-філософом, який наголошував: „Годі навести кінцеві й вичерпні властивості мистецтва - ось чому створення його теорії логічно неможливе, а не тільки реально важке" [6, с.87]. Мистецтво - це творчість, митці завжди можуть створити речі, яких досі не було, тож вичерпний перелік передумов мистецтва - нонсенс, а отже, твердження, що „мистецтво можна вмістити в реальну чи будь-яку іншу дефініцію, - хибне" [6, с.95].

Як відомо, під терміном „мистецтво" в естетиці слід розуміти творчість. Отже, будь-які спроби змодельовати, закріпити в дефініції процес творчості, у тому числі творчості журналістської, однозначно приречені на поразку. „Поняття дефініції" є тільки в логіці та математиці, - так принаймні стверджує відомий польський вчений Владислав Татаркевич. - Тож якщо дефініція мистецтва і гине, то у стихійній катастрофі, що поглинає переважну більшість дефініцій" [3, с.37].

Предмети, що належать до творчості (журналістської в тому числі), фактично репрезентують, представляють предмети, що існують. Але водночас у процесі журналістської діяльності створюються фактично абсолютно нові поняття, явища об'єктивної дійсності. До останніх належить звичайно кінцевий продукт творчої діяльності газети, телепрограми, радіопередачі тощо. Щодо першої групи, до неї зараховуємо створення міфологізованого образу політичного лідера, цілої партійної структури, обілення чи формування негативного ставлення громадськості до якогось об'єктивного факту реальності чи вчинку конкретного індивіда і т.д.

У процесі журналістської творчості не тільки створюються явища об'єктивної діяльності, а й розкриваються внутрішні емоції читача, глядача, слухача. Тому журналіст, який продукує інформацію, що так чи інакше вплине на свідомість та підсвідомість реципієнта, має бути дуже обережним. Самоконтроль і самодисципліна - одна з головних заборук журналістської діяльності. Під впливом негативного настрою важко визначитися з чіткою моральною позицією, тим більше що внаслідок кардинальних змін у суспільно-економічних відносинах за короткий термін традиційна громадська мораль занепала. Усе це певною мірою стосується і журналістів, які змушені чи не кожного дня об'єктивно відображати зміни в суспільній свідомості, будучи водночас спостерігачами і учасниками подій. Звідси - практична неможливість канонізувати норми журналістської етики, оскільки повсякденна потреба викликає і повсякденні тенденції до відповідного морального реагування на екстремальні явища в сучасному суспільстві.

Чимало прикладів подібних фактів знаходимо чи не в кожному номері „Дзеркала тижня", „Студентської газети". Причому коли ці видання принаймні намагаються давати об'єктивну оцінку того, що відбувається в суспільстві, наводячи різні точки зору, то редакційна політика газет „Сегодня", „Вечерние вести", „Правда України" і „Столичные новости" побудована здебільшого на дотриманні пріоритетів думки лише одного респондента чи групи людей, які його підтримують. Факти власного журналістського коментарю в українській пресі якщо і трапляються, то вкрай рідко, причому тенденція до зниження кількості подібних коментарів стала виразно спостерігатися після подій „Помаранчевої революції".

Цілком зрозуміло, що причина неприйняття читачьким загалом журналістського коментарю полягає не в якості цього матеріалу. Йдеться, швидше, про своєрідний синдром втоми, зневіри, що панують у суспільстві. За умов, коли гасла „Помаранчевої революції" фактично виявилися забутими, а до влади прийшли люди, які протистояли Майдану, частина споживачів друкованого слова у своїх розчаруваннях звинуватила журналістів. Адже саме журналісти, на думку цієї категорії читачів, були рушійною ідеологічною силою „помаранчевого" потягу.

Становище має змінитися зі зміною стану суспільної свідомості, переоцінки моральних цінностей, що приходить лише з часом. Проте вже зараз „...це потребує від журналістів особливо ретельного дотримання професійних правил поведінки з об'єктами своєї діяльності" [3, с. 17].

Чи знадобиться функція **агітації** та споріднена з нею функція **пропаганди** українській журналістиці в майбутньому? Загострення соціальних відносин, зростання межі бідності й багатства населення через постійний економічний тиск, у тому числі на найнеобхідніші компоненти життєдіяльності (квартирна плата, опалення і т.д.), безумовно, можуть призвести до соціальних конфліктів. Отже, до 2010 року завбачуємо поступове зростання, а далі - лавиноподібний процес виникнення суто партійно-агітаційної преси. З досвіду минулих років можна зробити висновок, що на шпальтах газет очікується різке збільшення кількості матеріалів, написаних саме в інформаційних жанрах. Аналітичні матеріали, з досвіду попередніх виборчих кампаній, також відіграватимуть свою

роль. Проте функція **інформування**, а тим більше, **просвіти** поступиться функції агітації і прямої пропаганди.

Журналісти, які працюють у партійно-ієрархічних структурах, використовуючи методи преси для просування певних політичних цілей, реалізації окремих завдань, мають, розуміти, що: „Політична діяльність переважно спрямовується не на безпосереднє задоволення потреб, а на закріплення і встановлення певного принципу, порядку, умов загального розв'язання суспільних проблем” [4, с.145]. У наведеній дефініції, однак, існує певна неоднозначність того, що стилістично фіксується словом „переважно”. Цілком очевидно, що в сучасних умовах політичного протистояння в Україні, яке одночасно є боротьбою за перерозподіл державних коштів, прагнення окремих політиків, політичних груп далеко не завжди спрямовані на „загальне розв'язання суспільних проблем”. Це слід мати на увазі журналістам, насамперед тим, хто вдосконалює свої професійні можливості, зокрема, і через володіння газетними жанрами. Прикладом творчих і моральних шукань, помилок, виправдань є діяльність високопрофесійної журналістки Тетяни К. Розчарувавшись в особі колишнього керівника силової структури, який на президентських виборах очолив опозиційний до Леоніда Кучми рух, а потім зрадив своїх виборців, журналістка змінила ряд видань: від газети „День”, що контролювалася власне цим опозиціонером, до „Грани”, „Грани плюс”, які фактично належали певний час іншій жінці-політику, яка теж сповідує опозиційні до влади погляди. Однак Тетяна К. не зуміла знайти свій моральний ідеал і в переконаннях власниці цих видань. Журналістка зробила свій вибір, ставши, за західною термінологією, фрілансером („вільним журналістом”).

Висновки. Суперечності між владою і журналістами виникають повсякчас, але найбільше вони активізуються у період передвиборних перегонів, коли часу на вирішення моральних дилем фактично не лишається, а відступників чекає швидке покарання. Слід мати такі етичні характеристики, як наполегливість, особиста мужність, воля, щоб прийняти єдино правильне рішення. Із перелічених моральних категорій найбільш зрозумілою для пересічного журналіста є категорія волі - вчинку, позиції, що знову-таки є наслідком вольового акту. „Головне у вольовому акті полягає в усвідомленні ціннісної характеристики мети дії, її відповідності принципам та нормам особи... Творячи вольову дію, людина протистоїть владі актуальних потреб, імпульсивних дій” [5, с.90].

Безперечно, для пересічного журналіста вольовий процес починається лише тоді, коли є можливість свідомого вибору. Процес ускладнюється тим об'єктивним чинником, що політичні ідеї, які має пропагувати, тиражувати репортер, інтерв'юєр, аналітик у своїй творчості, не є аксіоматичними. Їх існування є наслідком віри, прихильності, емоційного стану людей, які готові їм щиро віддатися, буквально стояти за цю ідею на вулицях і площах. Яскравий приклад - протистояння на майдані Незалежності в Україні, коли, за різними підрахунками, від 100 до 150 тисяч людей висловлювали свої політичні переконання, одночасно зібравшись на головній площі столиці. Цілком очевидним (і для журналістів зокрема) став той факт, що політична ідея, втілена в іміджі конкретного політичного лідера, надихала масу людей на практичні дії, що іноді межують із самопожертвою.

Проте наскільки ідея відповідає істинному стану речей, на це у журналіста розібратися лишається обмаль часу й можливостей. У полемічних випадках, які можна трактувати по-різному, слід виходити з єдино правильної точки зору, згідно з якою будь-яка конфліктна ситуація, соціальна проблема можуть бути розв'язані тільки на ґрунті загальної згоди, а не на домінуванні якоїсь позиції, перемоги більшості над меншістю. Справедливість цієї тези піддавали сумніву ще греки. Історичний факт: на стінах Парфенона були написані слова: „Помиляється більшість”.

Джерела та література

1. Іванов В., Сердюк В. Журналістська етика. - К.: Вища школа. 2006. - 231 с.
2. Лазутіна Г. В. Основы творческой деятельности журналиста. - М.: Аспект-пресс, 2004. - 339 с.
3. Татаркевич В. Історія шести понять, - К.: Юніверс, 2001. - 362 с.
4. Філософія політики: Підручник / Керівник редкол. Л. В. Губерський. - К.: Знамя України, 2003. - 400 с.
5. Чхартишвили Ж. Н. Воля // Философско-энциклопедический словарь. - М.: Советская энциклопедия. 1983.
6. Veins M. The Role of theory in Aesthetica. - N.N., 1957. - P. 87.

Поступила до редакції 05.09.2007 р.